

В. М. Масін

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТА АГРАРНОГО ПРАВА

Для дослідження такого питання як правовий статус суб'єкта аграрного права слід зосередити увагу на загальному визначенні поняття правосуб'єктності в теорії права та в аграрному праві.

Визначення правового статусу окремого суб'єкта права пов'язане з дослідженням комплексу прав та обов'язків, якими він наділяється, з порядком їх набуття. Це ділком стосується суб'єктів аграрного права, оскільки вони є юридичними особами і виступають суб'єктами правовідносин, на них розповсюджуються загальнотеоретичні положення щодо правового становища юридичної особи. Під правовим становищем розуміється встановлене нормативно-правовими актами місце окремого суб'єкта права в певній системі. При цьому воно визначається перш за все його правосуб'єктністю [1, с. 104-109]. Правосуб'єктність є одним із основних понять юридичної науки, але національне законодавство не дає його визначення. Зокрема чинний Цивільний кодекс містить поняття «цивільна правоздатність» (ст.ст. 25, 91 ЦК) та «цивільна дієздатність» (ст.ст. 30, 92 ЦК) і не оперує терміном «правосуб'єктність».

Як зазначає С. С. Алексеев, суб'єктом права є особа, яка фактично може бути носієм юридичних прав та обов'язків та реально здатна брати участь у правовідносинах. Ці чинники, притаманні суб'єкту права, складають зміст правосуб'єктності особи. В свою чергу правосуб'єктність включає в себе правоздатність (здатність володіти правами й нести обов'язки) та дієздатність (здатність до самостійного здійснення прав та обов'язків) [2, с. 139]. Важливо також враховувати, що з таким визначенням правосуб'єктності погоджувалися не всі вчені-юристи. Так, С. М. Братусь вважав поняття «правоздатність»

та «правосуб'єктність» рівнозначними [3, с. 6]. У зв'язку з одночасним виникненням правоздатності та дієздатності, в момент виникнення юридичної особи, окремі автори запропонували застосовувати поняття «право-дієздатність» юридичної особи [4, с. 26]. Як елемент правосуб'єктності юридичної особи розглядається і деліктоздатність. О. С. Іоффе наголошував, що будь-яка інша спеціальна проблема цивільного права не здатна в такій мірі бути критерієм оцінки правильності тієї чи іншої теорії юридичної особи, як проблема цивільно-правової відповідальності [5, с. 63].

У теорії права правосуб'єктність поділяється на загальну, галузеву та спеціальну [2, с. 144]. При цьому галузева правосуб'єктність визначає здатність особи бути суб'єктом правовідносин тієї чи іншої галузі права, а спеціальна — здатність особи бути суб'єктом лише певних правовідносин, що складаються всередині окремої галузі права.

Виходячи з положень, що правосуб'єктність є єдністю правоздатності та дієздатності, необхідно звернути увагу на те, що її наявність робить суб'єктами права як індивідів, так і колективні формування. Колективні суб'єкти, на відміну від індивідуальних, мають свої особливості. В. М. Хропанюк зазначає, що їх правоздатність та дієздатність обмежуються тією метою та завданнями, заради яких вони створені та функціонують [6, с. 311]. Права і обов'язки організацій (до них автор відносить такі колективні суб'єкти, як державні, громадські, приватні організації та державу в цілому) чітко визначені їх компетенцією, в межах якої здійснюється право- та дієздатність цих організацій. Дієздатність організацій знаходить прояв у діях посадових осіб, що виступають від імені організації [6, с. 312]. Особливе місце серед суб'єктів організацій займають юридичні особи. Так, у правовій науці юридичною особою визнається організація, що володіє відокремленим майном, може від свого імені набувати майнові та особисті немайнові права та нести обов'язки, бути позивачем та відповідачем у суді [6, с. 312]. Радянська юридична наука приділяла досить велику увагу дослідженням проблем теорії юридичної особи. Такими провідними науковцями, як С. М. Братусь [3], О. С. Іоффе [5], В. П. Гриба-

нов [4] було досліджено різні аспекти теорії юридичної особи, і саме ці дослідження заклали основу сучасного розуміння цього інституту. Наукові праці радянської доби були здебільшого присвячені питанням вивчення державних підприємств та установ як суб'єктів права. При цьому висновки, методологічні аспекти дослідження та наукові надбання, сконцентровані у цих працях, є актуальним і нині.

Правовий статус юридичних осіб в Україні регулюється нормами чинного цивільного, господарського, фінансового, аграрного та інших галузей законодавства. Так, відповідно до ст. 80 Цивільного кодексу юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому порядку, наділена правоздатністю і дієздатністю, яка може бути позивачем та відповідачем у суді [7]. Таким чином, законодавець вольовим шляхом визнає юридичною особою таке соціальне утворення, щодо якого вважає це за необхідне [8, с. 116]. Як справедливо зауважують окремі автори, Цивільний кодекс не дає визначення юридичної особи, а лише містить вказівку на характерні ознаки цього поняття. Зазначена стаття не має таких ознак, прийнятих у цивільно-правовому обігу, як організаційна єдність, наявність відокремленого майна, самостійна цивільно-правова відповідальність за своїми зобов'язаннями [8, с. 112]. Цивільна правоздатність юридичної особи виникає з моменту її створення і припиняється з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення. При цьому, наголошує В. Кравчук, змістом легалізації є не надання правосуб'єктності, а визнання її державою за юридичну особу і, як наслідок, джерелом правосуб'єктності юридичної особи є правосуб'єктність її засновників [9, с. 75-76].

Водночас ст. 55 Господарського кодексу визначає суб'єктів господарювання як учасників господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізують господарську компетенцію, мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством [10]. Тобто Господарський кодекс безпосередньо вказує ознаки юридичної особи, крім організаційної єдності.

Сучасне цивільне право України зазнало змін у частині відмови від конструкції спеціальної правоздатності [8, с. 112]. Згідно зі статтею 91 Цивільного кодексу юридична особа має такі ж цивільні права та обов'язки, як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. Зважаючи на це, Л. О. Панькова дійшла висновку, що хоча українське цивільне право наділяє юридичні особи загальною правосуб'єктністю, теоретичні положення щодо галузевої правосуб'єктності не суперечать чинному законодавству. Навпаки, в межах норм різних галузей права, правоздатність суб'єкта набуває певної регламентації та конкретизації [11, с. 39].

Література

1. Семчик В. І. Правове становище кооперативів та їх об'єднань / В. І. Семчик // Кооперативне право : підручник / за ред. В. І. Сем- чика. — К. : Ін Юре, 1998. — 336 с.
2. Алексеев С. С. Общая теория права : в 2 т. / С. С. Алексеев. — М. : Юрид. лит., 1982. — Т. 2. — 359 с.
3. Братусь С. Н. Субъекты гражданского права / С. Н. Братусь. — М. : Госюриздат, 1950. — 368 с.
4. Грибанов В. П. Юридические лица / В. П. Грибанов. - М. : Изд-во МГУ, 1961. — 114 с.
5. Иоффе О. С. Ответственность по советскому гражданскому праву / О. С. Иоффе ; отв. ред. А. К. Юрченко ; Ленингр. гос. ун-т. — Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1955. — 309 с.
6. Хропанюк В. Н. Теория государства и права : учеб. пособ. / В. Н. Хропанюк ; под ред. проф. В. Г. Стрекозова. — М., 1995. — 384 с.
7. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40- 44. — Ст. 356.
8. Цивільне право України : підручник / Є. О. Харитонов, Н. О. Санняметова. — К. : Істина, 2003. — 776 с.
9. Кравчук В. Визначення сфери застосування інституту юридичної особи / В. Кравчук // Право України. — 1998. — № 4. — С. 75-76.
10. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 18-22. — Ст. 144.
11. Панькова Л. О. Правове регулювання діяльності аграрних бірж в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Л. О. Панькова. — К., 2005. — 218 с.